



KIRJA-ARVIO:

VERRATTAIN ERILAINEN

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli 2003: Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 286 s.

Outi Fingerroos

Mikko Lehtonen ja Olli Löytty ovat tällä kertaa kohdistaneet tuotteliaan kulttuurintutkijan katseensa *monikulttuurisuuden* ytimeen. Vastapainon kustantama artikkelikokoelma *Erilaisuus* koostuu kansainvälisesti meritoituneiden tutkijoiden (Sara Ahmed, Hans Magnus Enzensberger, John Fiske, Stuart Hall, Ulf Hannertz, Doreen Massey ja David Morley) eri lähteissä 1992–2002 julkaisemista artikkeleista ja esseistä. Kaikki nämä tekstit käsittelevät omalla persoonallisella tavallaan kulttuurin, paikan ja identiteetin teemoja.

Lyhyessä johdannossa monikulttuurisuuteen paneudutaan sen sisältämien ulottuvuuksien ja särmien avulla. Liikkeelle lähdetään Suomesta, jossa ”me” eli noin viisi 5 miljoonaa suomalaista esittäydymme paikoin toisillemmekin ”muina”. Vieraita olemme etenkin kuudelle miljardille maapallon asukkaalle. Tekijät painottavatkin johdannossa, että monikulttuurisuus vaatii laajan määritelmän: ”Valitsemalla sanan ’erilaisuus’ käsillä olevan kirjan otsikoksi, olemme halunneet painottaa juuri sitä, että monikulttuurisuudessa ei ole kyse vain joidenkuiden toisten ’toiseudesta’ vaan myös ’meistä’ ja ’meidän’ erilaisuudestamme sekä suhteessa muihin että toinen toisiimme.” Erilaisuus siis on kaikissa meissä, mutta samalla se on ”universaaliudessaan aika partikulaarinen asia”.

Kokoelman artikkelit on ryhmitelty otsikoiden ”Juurettomuus”, ”Toisen kuvat” ja ”Moneus” alle. Kahdessa ensimmäisessä osassa erilaisuutta tarkastellaan nyky maailman osana ja kolmannessa pohditaan kohtaamisen ja vaihtoehdoisen nykyajan teemoja. Kokoelman päättää kirjoittajien lyhyt esittely.

JUURETTOMUUS

Hans Magnus Enzensberger on saksalainen runoilija, esseisti ja yhteiskunnallisen keskustelun aktiivi. Hänen esseensä ”Suuri muutto: 33 merkintää” aloittaa kokoelman mukaansa tempaavasti ja ajatuksia herättäen. Teksti sisältää yhteensä 33 mer-

kinnän verran soljuvan tarkkaa yhteiskuntakritiikkiä. Mieleen tulee Stanley Kubrickin parhaimmat ohjaustyöt, mikä luultavasti johtuu vain siitä, että satuin edellisiltana katsomaan Kellopeliappelsiinin. Enzensberger kehystää hienosti ydinajatuk-sensa. Onko kukaan kysynyt Brunein sulttaanin ihonväriä tai pitänyt siitä, että juna-vaunuun tunkeutuu istumaan uusia, ”ylimääräisiä” matkustajia. Barbaarit siis ovat olleet keskuudessamme maailman sivu, ja paikka on vain meidän omistuksessamme.

Enzensbergerin jälkeen Doreen Masseyn artikkeli ”Paikan käsitteellistäminen” vaikuttaa maantieteilijän tekemältä formaalilta esitykseltä, vaikka sen sisältö sinänsä on kokoelman parhaimmista. Tehtävänanto on selkeä: ”Miten globalisoi-tuminen vaikuttaa tapaamme ymmärtää paikka?”, ”Millaisia haasteita globalisoi-tuminen ja siihen liittyvä ajan ja tilan tihtyminen asettavat käsityksillemme paikas-ta?” ja ”Onko enää mielekästä ja hyödyllistä puhua paikasta?” Massey ottaa käyt-töön käsitteen *toimintatila*, joka on hänelle heuristinen apuväline hahmoteltaessa yhteiskuntien organisoitumista tilassa. Artikkelin sanoma menee suurin piirtein niin, että kaikilla meillä on oma toimintatilamme, jonka ulottuvuudet vaihtelevat mutta ovat globalisoinnin myötä kasvaneet ja monimutkaistuneet. Paikkaa siis ei pidä mieltää vain identiteettien kautta vaan keskittyä sen *globaaliin mieleen*: yhteyksiin, tihtymiin, voimistumiseen, rajoihin, kansainväliseen talouteen ja valtaan.

Stuart Hallin ”Kulttuuri, paikka, identiteetti” on luontevaa jatkoa Masseylle, teksti vain kiinnittyy juuri identiteetteihin. Artikkelin alussa tarjotaan kulttuurille väljätkö määritelmä: se on merkitysjärjestelmä, jota luodaan, jolle ei ole selviä rajoja ja jota ei voi lyödä lukkoon. Sen jälkeen areenalle marssitetaan kieli, paikka, maisema ja kansakunnan esittäminen, eikä lukijalle jää epäselväksi, että kulttuuri todellakin on kiistanalainen käsite. Artikkelin parasta antia ovat mielestäni globalisaatiolle, transkulturaatiolle (yhdistettynä kreolisoitumiseen ja hybridisoitumiseen) ja diasporalle annetut laajat määritelmät. Teoksen toimittajat ansaitsevatkin kiitoksen Massey ja Hallin kyseisten artikkelien valinnasta. Ne muodostavat oivan käsitteellisen tietopankin.

TOISEN KUVAT

John Fiske on Yhdysvalloissa vaikuttava viestinnän, populaarikulttuurin ja media-tulkintojen asiantuntija. Artikkelin ”Toimi maailmanlaajuisesti, ajattele paikallisesti” käsittelee erilaisuuden esityksiä eli sellaisia tiedon strategioita, joiden avulla harjoitetaan kontrollia ja valtaa. Fiske aloittaa toteamalla: ”Vallan kulttuuri on representaatioiden kulttuuria.” Alussa käydään läpi *representaatio*-käsitteen monet kulttuuriin, valtaan ja vallan olemukseen liittyvät ominaisuudet ja ehdot. Tämä on johdatusta itse asiaan eli erilaisuuden tuottamiseen representaatioiden keinoin. Artikkelissa käytetyt esimerkit ovat kauttaaltaan mainioita. Eritoten kartastojen eurosentrisyyden reflektointi olisi suotavaa liittää peruskoulun maantieteen opetussuunnitelmiin – kenties se siellä jo onkin, en tiedä.

Lontoon yliopiston Goldsmiths collegen viestinnän professorin David Morleyn ”Kuulumisia” on artikkeli ajasta, tilasta ja identiteeteistä ”medioituneessa

maailmassa”. Fisken keskittyessä erilaisuuden esityksiin Morley on kiinnostunut ihmisten käyttämästä fyysisestä ympäristöstä. Avainkäsite on *koti*: ”Millä tavoin meidän tulisi ymmärtää kotia koskevien ajatusten muunnoksia.” Morleyn mukaan medioituneen maailman elektroniset maisemat (TV, internet) ovat aiheuttaneet kodin hahmottamiseen globaalia ”virtaavuutta”. Morleyn artikkelin ydin onkin siinä, millä tavoin virtuaalisten ja materiaalisten ”poissulkemisen geografioiden” kytkös toimii.

Morleyn esimerkit ovat puhuttelevia, vaikka ne kaikki eivät minua vakuuta. Morley muiden muassa osoittaa, että virtaavuudesta huolimatta verrattain moni maailmankylämme kansalaisista osoittaa vähän kiinnostusta muuhun kuin paikallisuutisiin. Cambridgen huipputiedemies puolestaan toistaa vanhoja sukupuolirooleja liikkuaan globaalissa maailmassa: vaimo pitää maaseutuasunnolla yllä kotia. Paljon siis riippuu siitä, missä esimerkiksi rajat, symbolit ja niiden ylitykset sijaitsevat. Jäin kuitenkin pohtimaan, onko maailmankylässämme mikään sittenkään niin kovin erilaista. Onko liikkuvuus tarpeen korvata hyperliikkuvuudella, jos välineet ovat muuttuneet aikaisempaa teknisemmiksi. Ja eikö globaalin voisi joskus korvata kevyemmällä termeillä kuten *subteessa erilainen* (inhimillinen toiminta). Toinen kriittinen ajatus syntyi, kun luin Morleyn tulkintaa saippuaopperoiden Britanniassa saavuttamasta suosiosta. Hän pitää niitä rodullisina ohjelmina, jotka kuvastavat brittien kaihoamaa ja nostalgisoimaa valkoista yhteiskuntaa. Enpä ole koskaan ajatellut, että Forresterit ja Kotikadun Hannes ovat rodultaan jotain. En usko, että keskiverto brittikään selittäisi asian näin, sillä silloin pitäisi kirjoittaa, että BBC:n uutisia seuraava sivistyneistö haluaa pestä kätensä oman yhteiskunnan rasismilta. Morleyta lukiessa tuntuukin välillä, että tulkinnat menevät yli ja korkealta.

MONEUS

Sara Ahmed on Lancasterin yliopiston naistutkimusinstituutin johtaja. Artikkelissaan ”Pelon politiikka” hän tunkeutuu pelon ytimeen: syihin, jotka aiheuttavat sen, että esimerkiksi valkoinen lapsi ehdollistuu tumman ihon pelkoon. Ahmed esittää, että pelko ”vakiinnuttaa etäisyyden kahden ruumiin välille”, ja etäisyyden määrittämisessä stereotyyppioilla on merkittävä osansa. Artikkelin sisällöltään feministiseen tieteen tekemisen tapaan liittyvää filosofista pohdintaa ruumiista. Tarkastelun kohteina ovat pelon, ahdistuksen ja menetyksen suhteet, sosiaalisen tilan järjestyminen sekä pelon ja vallan yhteys. Lopun esimerkit liittyvät tämän päivän poliittisen pelon ruumiillistumaan: terroristeihin ja turvapaikanhakijoihin, jotka tunnustetaan mahdollisina murtomiehinä ja kansakuntaan tunkeutujina. ”Tämä on kylmäävä muistutus siitä, miten paljon globaalissa pelon politiikassa on pelissä.”

Tukholman yliopiston sosiaaliantropologian professorin Ulf Hannertzin teksti ”Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys” ilmestyi englanninkielisenä *European Journal of Cultural Studies* -lehdessä vuonna 1999. Arvaan, että Hannertz sai vuonna 1999 paljon innokkaita lukijoita – edelleenkin teksti puhuttaa vaan ei yllätä. Ilmestymisestä on aikaa yli viisi vuotta, joten meillä Suomessa on jo itsestään selvää, että

kulttuuri on prosessi, verkosto, dynaaminen ja moniulotteinen. Samaten kulttuurintutkimus (*Cultural Studies*) on saattanut äänensä kuuluville, joten humanistisen tutkimuksen ei tarvitse potea huonoa omaatuntoa siitä, että vallan ja vaikuttavuuden aspekteja ei ole tutkimuksissa huomioitu tai pyritty yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen. Yhtä kaikki Hannertz käy artikkelissaan ihan kiinnostavaa keskustelua kulttuurin ja kulttuuria määrittävien teorioiden olemuksesta. Monikulttuurinen ”inferno”, fundamentalismi ja puolesta puhuminen joutuvat kaikki tässä tekstissä vinhaan pyöriykseen ja törmäävät myös monenlaisiin mahdottomuuksiin.

Kokoelman päättää Stuart Hallin artikkelijärkäle ”Monikulttuurisuus”. Teksti on toimittajilta jälleen onnistunut valinta, sillä kulttuurintutkimuksen maestro vyöryttää lukijalle maltilliseen tapaan käsitteitä ja niille hyviä selityksiä. Hall erottelee termit *monikulttuurinen* ja *monikulttuurisuus*, joista etenkin jälkimmäinen osoittautuu ongelmalliseksi. Monikulttuurisuuden historiasta päädytään globaalin maailman eroihin ja erilaisuuksiin. Hall osoittaa Derridan *différence*-termiin tukeutuen, että lokalismi on globaalia saatteleva varjo, josta on tullut läntisten valtioiden ja yhteiskuntien repivä poliittinen voima. Rotu, etnisyys ja kulttuuriin liittyvien käsitysten horjuttaminen ovat tästä käytetyt näytteet.

ARVIOINTIA

Kokoelma muodostaa mielestäni varsin yhtenäisen ja loogisesti etenevän kokonaisuuden, mikä kertoo siitä, että toimittajat eivät ole ensimmäistä kertaa asialla. Valitut tekstit ovat kaikki omalla tavallaan informatiivisia ja sisältöjensä puolesta samalla sopivan erilaisia. Kulttuurintutkimuksen kenttää tuntemattomalle lukijalle kokoelma onkin erinomainen johdatus monikulttuurisuuden teemoihin ja lukemattomiin vivahteisiin. Artikkeleissa on myös valaisevia ja poleemisiakin esimerkkejä teoreettisen sanoman tueksi. Asioista jotain tietäville lukijoille tekstit ovat arvokas suomenkielinen lähdeaineisto. *Erilaisuus* siis löytää nopeasti paikkansa sekä kurssikirjastoista että oman kirjahyllynä käsikirjaosastosta.

Kokoelmaan valitut tekstit ovat kaikki perustellusti paikallaan. Voidaan kuitenkin esittää, että erilaisuuden pohdinta on geopolittisesti yksipuolista: läntisen maailman teoreettista muotia ja kriittisten ajattelijoiden harjoittamaa globaalia ekumeniaa (käsite *globaali ekumenia* on Hannerzin). Kirjan toimittajat ja varsinkin artikkelien kirjoittajat tiedostavat tämän, mutta silti erilaisuutta olisi toivonut käsiteltävän parin artikkelin verran toisin: erilaisuudesta ja kolmannesta maailmasta tuotetusta tutkimuksesta käsin. Mukaan olisi sopinut vaikkapa Veli-Pekka Lehtolan tai jonkun vielä kuuluisamman ”erilaisen” oma, henkilökohtaiseen kokemukseen pohjaava kirjoitus. Myös kerronnallinen (narratiivinen) ote olisi tehnyt kokonaisuudesta konkreettisemmän, sillä kulttuurin kokijoiden näkökulmat hukkuvat helpolla abstraktin puheenparren alle. Näitä aineksia yhdistelemällä teoksen *tieteellinen puhe* ei olisi yksinomaan keskukselta käsin tuotettua tai olemukseltaan jopa hieman latteaa yleistystä – olkoonkin, että kirjoittajat ovat kaikki kansainvälisiä huippunimiä ja nimenomaan heidän tuottamansa tiedon tavoittaminen on kokoel-

man toimittajien päämäärä. Lukukokemuksen jälkeen jäljelle jää kysymys: ”Kuka tuottaa *tieteellistä tulkintaa* erilaisuudesta ja millä ehdoilla?” Tätä tematiikkaa toimittajat eivät johdannossa reflektoi.

Kokoelman artikkelit ovat tekijöiden ja kollegojen suomentamia. En ole verrannut suomennoksia alkuperäisteksteihin, mutta suomennokset vaikuttavat hyvinkin tarkoilta. Lukukokemus on myös tekijöidensä näköinen, sillä kieli on taatua kulttuurintutkimusta: asemointia, risteämää, merkityskarttaa, kytköstä, virtaa, kuvastoa, kietoutumispaikkaa, projektia, navigointia, hallitsevaa muodostelmaa, ruumiiden lukua pinnalta, medioituneita maailmoja ja niin edelleen. Suomen kielen kannalta ”transruptiivinen”, ”globaali konsumerismi”, ”habitaation taktikat”, ”nomatodologian kuvasto” ja ”instrumentaalisesti tehokas navigointi” ovat tietenkin harmittavia kukkasia. Käännöksiin jääneet monet ”englismit”, epäsuorat lauserakenteet, sulkeissa tehtävät sanojen tarkennukset ja puolilainauksiin jätetyt ’termit’ kertovat, että kaikkia ”nivelissä soljuvia kytköksiä” eivät ole tehneet kielen ammattilaiset.

Tämän kirjan osalta sisällöt ajavat kuitenkin muotoseikkojen edelle, joten en moiti tekijöitä tyylistä. Sen sijaan kiitän ihailien tiettyä kulttuurintutkijoiden ydinjoukkoa. Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus on saanut viimeisen kymmenen vuoden aikana paljon potkua kulttuurintutkijoiden tieteellisestä innostuksesta, rohkeudesta, innovatiivisuudesta, poleemisuudesta ja paikoin ärsyttävästäkin julistuksesta.

Outi Fingerroos on Suomen Akatemian tutkijatohtori ja työskentelee Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksessa Porin yliopistokeskuksessa.